

A VERSES KATALIN-LEGENDA, A SZABADGONDOLKODÁS ÉS A NEOPLATONIZMUS.

Valaki a maga és «többek» nevében ismételten feleletre vont és szememre vetette, hogy az Irodalomtörténeti Közlemények 1932-i évfolyamában a verses Katalin-legendából skolasztikus okoskodásokat idézek, holott a verses műről a Minerva egyik kötetében bebizonyították, hogy nem skolasztikus munka, hanem a XV. század neoplatonikus szellemének terméke. Bizonyos körülmények miatt nehezemre esik a válaszolás; de ha már reám erőszakolják, nem akarok adós maradni a felelettel.

Mindenekelőtt föl kell világosítanom az illetőt, és másokat is, akik esetleg hasonlóképen gondolkodnak, hogy a Minerva szóbanforgó cikkét már dolgozatom megírása előtt ismertem, a vele való foglalkozást azonban, mint nem okvetlen szükségset, szántsándékkal mellőztem. Elvégre nem lehetetlen, hogy skolasztikus helyek neoplatonikus munkákban is találkoznak, viszont egy rövid értekezésnek nem lehet a feladata, hogy a tárgyával összefüggő minden kérdést tisztázzon.

Mindennek dacára nem akarok a számadás elől kitérni és elmondom azokat a nehézségeket, amelyek miatt a Minerva jeles cikkének egyes állításait dolgozatomban lehetetlen volt irányadóknak tekintenem.

A Minerva 1922-iki évfolyama «szabadgondolkodással párosult neoplatonizmust» (231. l.) lát a verses Katalin-legendában. A «szabadgondolkodást» arra alapítja, hogy az elbeszélésben a pogány bölcsök olyan érveket sorakoztatnak föl a kereszt. vallás centrális dogmái ellen, amelyenket «a XV. századi gondolkodás a keresztény vallás alaptételei ellen fölhozni tudott.» (225. l.) jelesül: *a)* Isten nem lehetett emberré, mivel az Isten «úr», az ember pedig az ő szolgálja. Az uraság és szolgaság ugyanis kizárja egymást. *b)* Krisztus nem lehetett Isten is, ember is, mivel az Isten mindennek teremtője, az ember pedig teremtmény. Azért vagy maga teremtette magát, ami lehetetlen, vagy nem lehet Isten. *c)* Isten az igazat el nem hagyja. Már pedig Krisztust elhagyta. *d)* Ha Krisztus Isten lett volna, egyetlen szavával megválthatta volna a világot. *e)* Ha Isten lett volna, meg nem halhatott volna. *f)* Ha jó hitet hozott volna, nem bíza volna terjesztését tanulatlan halászokra.

- g) Nem születhetett szüztől, mivel «szüznél szülés nem vagyon.»
 h) Isten nem teremthette a világot, mivel ez Aristoteles szerint öröktől való.

Mellékes, hogy az érvek közül a g) alattit a Minerva (226. l.) az «immaculata conceptio»-val kapcsolja össze, holott a szüzen szülésnek és az immaculata conceptiónak tudvalevőleg semmi köze egymáshoz; a h) alattihoz viszont azt a megjegyzést fűzi, hogy maga Sz. Tamás is «lemondott arról, hogy a világ isteni teremtését észokokból levezesse», ami megint tévedés, mivel Sz. Tamás a világnak nem «isteni teremtését», hanem *időbeli* teremtését nem tartotta észokokkal bebizonyíthatónak. A főkérdés az, hogy mennyiben lehet ezt a nyolc argumentumot a szabadgondolkodás termékének minősíteni. Pusztán tartalmukat tekintve, kétségtelenül olyan gondolatokat hirdetnek, amelyeket a «szabadgondolkodók» különféle fajtái szoktak hangoztatni. Ebben a Minervának föltétlenül igaza van, de nékem, a magam szempontjából, egyébre is kellett figyelmem. Én először is azt látom, hogy ezek az argumentumok egy elbeszélésbe vannak szőve, amelyben pogány doktorok a ker. vallás ellen hadakoznak. A legenda, természetesen, antichristianus ellenvetéseket ad a pogányok számára. De, önként érthetőleg, nem történelmi kutatások és ősi tudósítások alapján, hanem középkori szokás szerint, rávitellel, saját korabeli dolgoknak a multba való telepítésével. A pogány vitatkozók diffikultásaiban azok a közkézen forgó érvek szólalnak meg, amelyekkel az író idejebeli népies teológia szerint, a hitetlenek az Egyház dogmái ellen alaptalanul elő szoktak hozakodni. A pogány bölcs okoskodásaiból tehát világosan megállapíthatom, hogy a legendázó és kora milyennek tartja a pogány «szabadgondolkodók» eszejárását; de nem következtethetek arra, hogy a legendairó osztozott a «szabadgondolkodók» nézeteiben, vagy épen terjeszteni óhajtotta őket.

Szó sincs róla, aki a vitatkozásokat a verses Katalinlegendába iktatta, nem volt szabadgondolkozó. Époly kevésbé volt az, mint Temesvári Pelbárt, aki a *Pomerium* Katalin-napi prédikációit hasonlóképp fölékesítette «szabadgondolkodó» ellenvetésekkel. Ez a tény világosan kitétszik a legenda egész folyásából. Számba kell venni, hogy az elbeszélő a történet előadása közben folyton a vértanu pártján van és ennek igazát hangoztatja. Szent Katalin a legenda szerint sorra megcáfolja a vallása ellen intézett agyaskodásokat. A bölcsüket nemcsak elhallgattatja, hanem rákényszeríti annak a megvallására, hogy tévelyegtek és elfogadják a kereszténységet. A legenda és általa a legendázó tehát a «szabadgondolkodás»-nak nem ajánlatosságát, hanem épenséggel a csődjét prédikálja. A diffikultásokból ki lehet hámozni annyit, hogy a XV. század szabadgondolkodói a legenda szerint körülbelül mikép okoskodhatnak az

Egyház centrális dogmáiról, de nem azt, hogy a Katalin-legenda a szabadgondolkodás terméke.

Valamelyest másképp fest a legenda neoplatonizmusának dolga. A magyar legenda a Minerva szerint «Plátót és Aristotelest egymás ellen játssza ki. A pogány bölcsék érvei többször Aristoteles hiteléből merítik bizonyító erejüket: a világ teremtése ellen szóló érv kifejezetten Aristoteles tekintélyére hivatkozik . . . Szent Katalin a vita során Vergiliust említi, de ellenfeleit Plátó szavaival győzi le. . . A vita háttérében tehát Aristoteles mint a keresztény hit ellensége, Plátó mint annak védője jelenik meg.» (228. l.) «Plátó fölmagasztosul és az Aristotelesszel érvelő pogány bölcsék megszegyenülnek: ez arra mutat, hogy legendánk szövege a XV. századi új platonizmus sugaraiban érlelődött; benne az averroësi dogmakritika szálai a XV. századi Plátó-kultusz szálaival fonódnak össze.» (231. l.)

Sajnos, nem írhatom alá a szellemes magyarázatot. A Minerva helyesen állapítja meg, hogy Katalin a legendában Plátóra — egyszer — névszerint hivatkozik, holott Aristoteles tekintélyét következetesen mellőzi; viszont a pogány doktor kétszer aristotelesi tételre alapítja okoskodását s egy alkalommal — a creatio kérdésében — a mestert név szerint is megemlíti. Ez kétségtelenül így van, csak hogy az oka teljességgel más, mintha a legenda a két filozófust szembe akarná állítani: Plátót a kereszténység védőjének, Aristotelest a kereszténység ellenségének óhajtaná feltüntetni s egyáltalán a platonizmus vizein evezne.

Azt hiszem, mindenekelőtt számba kell venni, hogy Sz. Katalin, a legendaíró érzelmeinek és nézeteinek tolmácsa, épen nem lelkesedik semmiféle pogány filozófiáért. Ezt a vértanu a disputa megkezdése előtt félre nem érthető módon hangsúlyozza:

Miért hogy az pogányságot,
ezvilági nagy hévságot
én régenten mind elhagytam
és magam Krisztusnak adtam,
azért az ily bölcsességben,
kiben bíztok kevélység[ben],
semmitudó vagyok ebben...

De még határozottabb formába önti a dolgot a legendának XII. századbeli deák szerkezete, a Vulgata, amelynek szövege, a vitatkozásoktól megválva, valahogy a magyar verses elbeszélésnek is forrása. «En bizony», adja a szót a Vulgata a vértanu szájára, «mióta elhagytam a pogányság tévelygését, mindenestül megvetem azokat a nagyképű és cifra mondásokat, amelyekkel fölfegyverkezve ti, ahogy látom, ehhez a harchoz készültök. Semmi kedvem a Homeros bölcselkedéseisehez, az Aristoteles szillogizmusaihoz, az Eskulápius és Galienus találmányaihoz. Sőt még Philisthiónak, Plátónak és a többinek könyvei se kel-

lenek. És ámbár valamennyiben annyira járatos voltam, hogy e részt senki se léphetett nyomomba, mivel mind hiábavalóság és semmi köze a valódi boldogsághoz, kivettem őket az elméből és semmi egyebet nem akarok tudni veletek szemben, mint azt az egyet, aki maga az igaz tudomány és a hívőknek örök üdvössége: az én uramat, Jézus Krisztust, aki megmondotta a próféta által, hogy: 'Elvesztem a bölcsék bölcsességét' stb.¹

Aztán számba kell venni, hogy a Vulgatában nemcsak Plátóról és a neki tulajdonított Krisztus-vaticiniumokról van szó, hanem arról is, hogy a vértanú milyen érvekkel óhajtja ellenfeleit legyőzni. Katalin nyíltan vallja, hogy az evangéliumokkal kívánna hatni rájuk. De ha nem akarnak hinni, úgymond, a fül- és szemtanúk által bizonyított csodáknak, ám adjanak hitelt legalább a saját íróiknak és ne akadjanak fönn azon, hogy ő ezeknek a tanúságtételeit használja a keresztény hit bizonyítására. «Mutathattam volna néked a Szent-írásból ezer világos bizonyítékot; de az az igazánci győzelem, a speciosa victoria, ha ellenfelünket a saját fegyverével győzzük le, a saját hálójában fogjuk és saját bizonyítékaival cáfoljuk meg. Mivelhogy akinek szívesen hiszünk, annak a bizonyosságától se idegenkedünk.»²

A magyar legenda megfelelő helye szintén elmondja Krisztus születésével kapcsolatban, hogy a megváltó

Isten és ember léssen,
mint próféták prédikálák
és írásokban vallák...
kiknek, tőlem [ha] kívánnád,
írásokat meghallhatnád.
De im nagyobb igazságra
Pörösímet vetem vallására,
mert ezek pogányok lönek,
hitöm mellé vallást tőnek.

Ezekből a sorokból világosan megtetszik, hogy a vértanú, de a legendázó is, kiket tart a maga, kiket az ellenfél embereinek. A legendában mind a két rész a *másik* tekintélyeivel érvel: a bölcs Aristotelesből és a bibliából keresgél okoskodásaihoz támasztékot, Szent Katalin Vergiliust, a sibyllákat. Albumazárt szólaltatja meg és a «Plátótól maradt» vaticiniumot:

Én, ki vagyok Plátó mester,
ez világban nagy bölcs mester,
hiszek Jézusban Krisztusban
és a Szűztől születetben,
ki emberért meghaladó,
harmadnap feltámadandó,
Atyaistennek ígéjét,
mindeneknek teremtőjét.

¹ V. ö. Knust, *Gesch. der h. Katharina von Alex.* Halle a. S. 1890. 256—257. l.

² Knust, i. m. 262—263. l.

A vértanu tehát és vele a legenda épen nem lát keresztényhit-védőt Plátóban, és a pogány doktor se tartja Aristotelest a Krisztus vallása ellenségének. Katalin egyszerűen «pörös»-ének, ellenfelének, a pogányok fő-fő mesterének tartja Plátót, akinek vallomását csak ama «speciosa victoria», vagy mint a magyar szöveg mondja, «nagyobb igazság» okáért idézi. A Stagirita viszont a bölcs ellenvetéseiben egysorban szerepel a Szentírással és felhasználásuk módja is teljességgel azonos. Ha a bibliát nem, őt se lehet a kereszténység ellenségei közé sorozni.

Esetleg arra utalnak, hogy Katalin ismételtelen kiemeli a biblia tekintélyét, ellenben Aristotelesről csupán csak azt jegyzi meg, hogy mint pogány a teremtés tanát nem ismerte. Az észrevétel helyes, de semmi sem következik belőle és legkevésbé az, hogy a vértanu Aristotelest mint antichristianust Plátó mögé állította. Erről nincs szó és nem is lehet a legendában. Katalin nem ismer a bölcselek között fokozatot, neki — a Krisztus bölcseségén kívül — egyformán fölösleges hiábavalóság minden filozófia, mind az Aristotelesé, mind a Plátóé. A mártirnak ebben kétségtelenül igaza van: a keresztény vallás igazságának megismeréséhez nincs szükség a filozófiára. A szentek a kinyilatkoztatásnak, a bibliának, az apostoloknak, az Egyház tekintélyének hittek, nem Aristotelesnek, vagy más filozófusnak. De viszont a legendairónak is igaza van, mikor a pogány doktorral Aristotelesből merített argumentumokat. A legenda ebben a részben is a saját korát látja belé a multba. A korabeli egyházi tudományról pedig lehetetlen nem tudni, hogy szoros és benső kapcsolatban van Aristoteleszel. A skolasztikusok filozófiája alapján véve christianizált aristotelizmus; a Stagirita nemcsak a pogányok, hanem a kereszténység szemében is nagy tekintély: a kereszténység szövetségese. Ha a vértanu nem akar is tudni róla, annak tartják mások: a tanultak ezrei, akik között még a neve is «a filozófus.»

Nem tehetek róla, így látom a dolgokat. Sehogy sem fér a fejembe, hogy a Katalin-legenda Plátó felmagasztalása és platonikus szellemű alkotás. Való, hogy az Aristoteleszel érvelő pogány bölcs megszégyenülnek. De ezt a mondást így kellett volna megfogalmazni: «az Aristoteleszel és a bibliával érvelő pogány bölcs megszégyenülnek.» Mert ez a teljes igazság. És ebből a Plátó felmagasztalásának elmélete szerint nemcsak az következik, hogy Aristoteles ellensége a keresztény hitnek, hanem az is, hogy a legenda a bibliát szintén antichristianusnak minősíti.

Egészen más kérdés: vannak-e a versezetnek platonikus vagy neoplatonikus elemei. A Minerva szerint ilyen a Hermes Trismegistus Krisztus-vaticiniuma, melyre a remete hivatkozik

a Conversióban, és Albumazaré, amelyet ismét Katalin idéz a Passio disputájában. Lehetséges, de nem bizonyos. Közismert dolog, hogy a pogány vaticiniumok különféle fajtáit nemcsak platonikus és neoplatonikus szerzők, hanem a skolasztikusok is emlegetik. Egyebek között Temesvári Pelbárt egész sereget jósoltat szellőztet *Stellariumában*, nem kevésbé skolasztikus forrásra, mint Aqu. Sz. Tamás munkáira hivatkozva. (*Stell. lib. V., p. 1. art. 3., cap. 10; l. VIII. p. 1. a. 3. c. 9; l. XI. p. 1. c. 12. Vö. S. 2, 2. q. 2. a. 7.*) Viszont az a körülmény, hogy a magyar legenda Trismegistust egyszerűen «nemes pogány»-nak nevezi, esetleg akkép magyarázható, hogy a «nemes» a τῶν μέγιστος-nak (rendkívül nagy, kiváló) akar lenni a fordítása. Ezt már az is valószínűvé teszi, hogy a «Trismegistus» név teljességgel hiányzik a magyar szövegből. Ellenben a Nativitas a maga Alphorabius-epizódjával, asztrológiai «mesetörködés»-eivel és csillagjósoló babonás hitével csakugyan a skolasztikusokéval ellenkező szellem hajtása. Ezt már Temesvári Pelbárt észrevette, amikor kivonatában az «Alphorabius által leírt apokrif históriából» az asztrológiai vonatkozásokat törölte. Ezeket a dolgokat igen is át lehet engedni az asztrológia hűséges pártfogójának, a neoplatonikus áramlatnak. A döntés, legalább egyelőre, nem ütközik akadályba: a Katalin-trilógia nem olyan egységes munka, hogy mind a három tagját okvetetlen egyazon léleknek kellene átjárnia.

Egyébiránt vélekedjék kiki tetszése szerint. Az az egy bizonyos és tagadhatatlan, hogy a verses Katalin-históriának vannak skolasztikus elemei. A Conversio remetéje Aristotelesből merített érvekkel szól Isten egységéről, jóságáról és az ember céljáról. Viszont a pogány doktor, mint már volt róla szó, két ízben szintén Aristoteles tanításából farag ellenvetést. Ezekre teljes joggal lehetett hivatkozni a magyar kódexek skolasztikus elemeiről írt dolgozatban.

HORVÁTH CYRILL.